

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР СИМВОЛІЧНОГО АНГЛОМОВНОЇ ПОЕТИЧНОЇ ДРАМИ

У статті розглядається концептуальний простір символічного англомовної поетичної драми як складноструктурований конструкт, утворений упорядкованим

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

286

поєднанням і системною взаємодією його складників (художніх і ключових концептів буття).

Ключові слова: художній концепт, ключовий концепт буття, концептуальний простір, поетична драма.

This article addresses conceptual space of symbolic of English poetic drama as a cognitive construal which is claimed to be formed by literary concepts and basic concepts. Key words: literary concept, basic concept, conceptual space, poetic drama.

Символічний пафос як модус зображення дійсності [4] не тільки надає англомовній поетичній драмі єдності, а й сприяє утворенню її концептуального простору символічного. Більш того, символічний пафос скеровує й підпорядковує складники концептуального простору англомовної поетичної драми, художні й ключові концепти буття. Засобом вираження складників концептуального простору символічного англомовної поетичної драми виступає насамперед словесний образ-символ. Як засвідчив проведений поетико-когнітивний і кількісний аналіз, ключовими художніми концептами символістської поетичної драми постають ОЧИЩЕННЯ (39%), КОХАННЯ(21%), ЧАС (16,7%), СВІТЛО (7%), ВОГОНЬ (4%), ДЕРЕВО (3,9%), ЗЛО (2,1%), ДОБРО (1,9%), ВІРА (1,7%), ДУША(1,5%), ГРІХ (1,2%). Концептуальний аналіз ключових фрагментів тексту англомовної поетичної драми "Чистилище" ("Purgatory") В. Б. Йейтса уможливив виявлення таких ключових концептів буття як: ЖИТТЯ та СМЕРТЬ. Ці контрастивні концепти тісно пов'язані між собою та підпорядковані художньому концепту ОЧИЩЕННЯ. Художній концепт ОЧИЩЕННЯ займає центральну площину у концептуальному просторі символічного англомовної поетичної драми "Чистилище", де зображено мотив батьковбивства, котрий підсилюється ще й синовбивством. Образна система як категоріальна ознака драматичності аналізованої англомовної поетичної драми представлена двома персонажними образами – старим чоловіком та хлопцем. У п'єсі йдеться про те, як старий чоловік убив колись свого батька, і зараз свідомо вбиває свого сина, щоб скінчити продовження свого порочного роду. Сама англомовна поетична драма "Чистилище" є суто наслідувальною, оскільки написана під впливом японського театру Но (The Japanese Noh drama). Характерною рисою цього театру є тяжіння до рефлексії, що породжує гру думки. Драма зорієнтована на маленьку аудиторію на противагу публічному театру, тому це нам дає підставу розглядати її як закриту драму (closet drama) чи драму для читання (Lesen drama) [5]. Найбільша актуалізація художнього концепту ОЧИЩЕННЯ здійснюється, на нашу думку, у текстових

фрагментах, де реалізовано символічний пафос. Так, наприклад: "OLD MAN. The moonlight falls upon the path, / The shadow of a cloud upon the house, / And that's symbolical; study that tree, / What is it like?" [6, с. 227]. Наведений фрагмент вважаємо символічним, оскільки в ньому ідентифікуються такі мовні одиниці (символи) як house, tree. У цьому уривку експлікований такий ключовий концепт буття як СМЕРТЬ. Підґрунтям образного втілення зазначеного концепту слугують концептуальні схеми DEATH IS DARKNESS, DEATH IS A HUMAN BEING. Асоціації між архетипними концептами СМЕРТЬ та ТЕМРЯВА уможливають їх осмислення як концептуальний метафор СМЕРТЬ Є ТЕМРЯВА. У тексті конвенційна концептуальна метафора DEATH IS DARKNESS зазнає специфікації через гіперо-гіпонімічні відношення між словесними одиницями darkness (родове поняття) та shadow (видове) – DEATH IS A SHADOW OF A CLOUD (смерть виступає не тільки темрявою, а ще й тінню хмари: death = darkness + shadow + cloud). Актуалізація художнього концепту ОЧИЩЕННЯ простежується у наступному текстовому фрагменті: "OLD MAN. Study that tree. / It stands there like a purified soul, / All cold, sweet, glistening light" [6, с. 233]. Складники художнього концепту ОЧИЩЕННЯ активуються номінативними одиницями purified soul. Крім того осмислення відбувається

Розділ III. Когнітивна лінгвістика і поетика

287

через ключовий концепт буття ЖИТТЯ втілений через символ tree. Основою образного осмислення життя в аналізованому уривку слугують концептуальні метафори TREE IS AN OBJECT, TREE IS A SOUL, TREE IS A PURIFIED SOUL, TREE IS LIGHT, LIFE IS LIGHT, котрі ґрунтуються на аналоговому мапуванні, тобто встановленні аналогії між гетерогенними сутностями різної природи та переосмисленні їх у термінах інших сутностей [3]. У нашому випадку такими сутностями є життя як світло. Отже, дерево уподібнюється чистій душі, а життя світлу. У підґрунті наведеного словесного поетичного образу лежить концептуальна метонімія – TREE stands for LIFE. Тобто дерево позначає життя, життєдайну силу, і є символом продовження роду. Концептуальний аналіз ключових тестових фрагментів англомовної поетичної драми "Пісковий годинник" ("The Hour Glass") В. Б. Йейтса уможливив виявити такі ключові концепти буття як: ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ВІРА, ОЧИЩЕННЯ. Всі ці концепти взаємодіють, на нашу думку, з художнім концептом ЧАС, котрий у свою чергу знаходиться у певних смислових відношеннях з ними. Художній концепт ЧАС займає домінуючу площину у концептуальному просторі символічного англомовної поетичної драми "Пісковий годинник", де висвітлено стійкість релігійної віри. Образна система як категоріальна ознака драматичності репрезентована, перш за все, персонажними образами – розумним чоловіком, ангелом, учнями, дурнем та дружиною з дітьми розумного чоловіка. Головний персонажний образ, розумний чоловік, вірить в силу лише наукової думки, в те, що можна побачити власними очима або принаймні довести. Для не існує ані Пекла, ані Раю, ані Чистилища. Його послідовники (учні), діти, жінка, також відстоюють точку зору нігілізму – заперечення всього містичного, надприродного, божественного. Згодом перед розумним чоловіком постає ангел і сповіщає йому про неминучу смерть. За твердженням ангела, завадити смерті може лише віра в існування божественного – тобто розумний чоловік має переконати своїх послідовників у існуванні Пекла, Рая та Чистилища. Невіра, обмаль часу не дають змогу головному персонажу довести суть буття і як наслідок він

помирає зневірений. Осмислення художнього концепту ЧАС у тексті англомовної поетичної драми "Пісковий годинник" відбувається насамперед через ключовий концепт буття СМЕРТЬ: "ANGEL. You will die when the / last grains have fallen in this glass"; "WISE MAN. My time to die has not come"; "WISE MAN. Where will death bring me to? "; "WISE MAN. Storm, death, the / grass rotting, many sicknesses, those are the messengers that came / to me" [7]. Метафоричне осмислення концепту СМЕРТЬ, що есплікується тут мовними одиницями die, the last grains, death, storm, rotting, sicknesses, базується на низці метафор: the last grains have fallen in this glass, My time to die has not come, death bring me to, Storm, death, the grass rotting, many sicknesses, those are the messengers that came to me. Смерть уподібнюється бурі, смятінню, гнилій траві, нескінченим хворобам. Основою метафоричних образів у цих фрагментах слугують такі базові концептуальні схеми – DEATH IS A HUMAN BEING, DEATH IS THE END, DEATH IS A THING, DEATH IS A NATURAL PHENOMENON. Базова концептуальна метафора DEATH IS A HUMAN BEING конкретизується через актуалізацію її концептуальної ознаки, втілюючись у слові messenger. Метафорична концептуальна схема набуває вигляду DEATH IS A MESSENGER. Конвенційна концептуальна метафора DEATH IS A THING також конкретизується – DEATH IS A PUTRID GRASS, завдяки епітету rotting, який надає додаткової ознаки сутності царини мети смерть – гнила, трухлява. У наведеному прикладі прослідковується обертимість словесних поетичних образів ROTTING GRASS IS A MESSENGER OF DEATH, SICKNESS IS A MESSENGER OF DEATH, STORM IS A MESSENGER OF DEATH. Ідіотипний, індивідуально-авторський, оригінальний словесний образ утворено завдяки трансформації конвенційної концептуальної схеми шляхом когнітивних операцій розширення, специфікації та перестановки (модифікації). Художній концепт ЧАС осмислюється також при сполучуванні з ключовим концептом буття ЖИТТЯ: "Tell them, Fool, that when the life and the mind are broken, the truth comes through them like peas through a broken peascod" [7]. Основою образного осмислення

ЛІНГВІСТИКА. Випуск XIX

288

концепту ЖИТТЯ у виокремленому уривку слугують одночасно такі базові метафоричні концептуальні схеми LIFE IS A THING, DEATH IS A DEVOURER. Життя та розум асоціюються з річчю, котру можна зламати, і як наслідок руйнації настає смерть. У стані спокою, смерті, людина пізнає істину, оскільки мертві бачать все. Конвенційні концептуальні схеми LIFE IS A THING та MIND IS A THING, що є основою образного втілення концепту ЖИТТЯ у цьому уривку, розширяються через епітет broken і набувають вигляду – LIFE IS A BROKEN THING, MIND IS A BROKEN THING. Тут зламана річ асоціюється з кінцевим призначенням, тобто смертю. Базова концептуальна схема DEATH IS A DEVOURER також трансформується і набуває вигляду DEATH IS A BROKEN LIFE, DEATH IS A BROKEN MIND, DEATH IS TRUTH (SOURCE OF KNOWLEDGE). Основою образного осмислення концепту ЖИТТЯ виступає концептуальний оксиморон – LIFE vs. DEATH. Концептуальний простір символічного англомовної поетичної драми "Сутінкові води" ("The shadowy waters: a dramatic poem") репрезентований ключовими концептами буття ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ЧАС, СВІТ, котрі підпорядковуються художньому концепту ВІЧНЕ КОХАННЯ. Художній концепт ВІЧНЕ КОХАННЯ домінує у концептуальному просторі символічного аналізованої англомовної поетичної драми й займає безперечно центральну площину, де зображена тема вічного кохання. Образна система як

категоріальна ознака драматичності англійської поетичної драми "Сутінкові води" представлена головними персонажними образами – Фогейлом (Forgael), Декторою (Dectora) та відповідно другорядними дійовими особами – Аїбріком (Aibric), першим моряком, другим моряком. У п'єсі йдеться про те, як Фогейл та Дектора палко покохали один одного і, щоб залишитись навіки разом, вирішили залишитись в Едемі, райському місці, де час нескінчений. У цій поетичній драмі знайшла своє втілення ірландська легенда вічного символічного кохання [2]. Осмислення художнього концепту ВІЧНЕ КОХАННЯ, вербалізованого за допомогою іменників love, net у термінах концепту LIGHT, дозволяє представити кохання як світло: "FORGAEL. The lightest of light love" – LOVE IS LIGHT; як золотий ланцюг ("FORGAEL. For neither I nor you can break a mesh / Of the golden net that is about us" [9]) – LOVE IS A THING. Концептуальну схему LOVE IS A THING специфіковано через конкретизацію додаткової концептуальної ознаки, втілюючись у слові net. Метафорична концептуальна схема набуває вигляду LOVE IS A NET. До того ж ця схема розширюється завдяки епітету golden і як результат утворюється нова концептуальна схема – LOVE IS A GOLDEN NET. Кохання також уявляється як надія, ніжність, як келих вина у процесі куштування, котрий ось-ось скінчиться: "FORGAEL. Loves in brief longing and deceiving hope / And bodily tenderness, and finds that even / The bed of love that in the imagination / Had seemed to be the giver of all peace, / Is no more than a wine-cup in the tasting, / And as soon finished" [9]. У поданому уривку базовими концептуальними схемами, що слугують підґрунтям метафоричного осмислення концепту LOVE, представленого тут мовними одиницями Loves in brief longing and deceiving hope, bodily tenderness, bed of love, the giver of all peace, a wine-cup in the tasting, є схеми LOVE IS A CONTAINER, LOVE IS FIRE. Концептуальна схема LOVE IS A CONTAINER, в якій сутність царини джерела ємність як складова концепту CONTAINER, конкретизується через актуалізацію його концептуальної ознаки, втілюючись у слові cup. Метафорична концептуальна схема набуває вигляду LOVE IS A CUP. До того ж ця схема розширюється завдяки епітету wine, який надає додаткової ознаки сутності царини мети кохання – п'янке. Іншими словами, внаслідок розширення метафорична концептуальна схема словесного поетичного образу a wine-cup in the tasting може бути репрезентована як LOVE IS A WINE CUP. Базова концептуальна метафора LOVE IS FIRE також зазнає модифікації і трансформується у наступні концептуальні схеми – LOVE IS DECEIVING HOPE, LOVE IS BODILY TENDERNESS, LOVE IS COMFORT. Зміст художнього концепту ВІЧНЕ КОХАННЯ розгортається на тлі концепту ЧАС, що дозволяє представити кохання як вічне почуття, котре не здатне щезнути: "FORGAEL.

Розділ III. Когнітивна лінгвістика і поетика

289

The movement of time / Is shaken in these seas, and one does / One moment has no might upon the moment / That follows after" [там само]. Основу базових метафоричних концептуальних схем у цьому уривку – TIME IS SOMETHING MOVING, TIME IS A CHANGER, TIME IS A THING – складає словесна метафора (the movement of time is shaken in these seas), де концепт ЧАС актуалізований за допомогою іменників movement, time, moment. Використання лексеми shake дає підстави представити час як рух, з одного боку, як мить, що спливає, а з іншого, як річ, котру можна трясти. Осмислення художнього концепту ВІЧНЕ КОХАННЯ відбувається при взаємодії з концептом

ЖИТТЯ: "But in some island where the life of the world / Leaps upward, as if all the streams o' the world / Had run into one fountain" [9]. Життя плине як і вода. Воно бурхливе, стрімке, швидкоплинне. Натомість вживання номінативної одиниці fountain викликає додаткові асоціації – життя є штучним струмком, штучною річчю, котра створена людськими зусиллями. Основою образного осмислення базового концепту ЖИТТЯ слугують одночасно такі метафоричні концептуальні схеми – GOOD IS UP, LIFE IS FLUID. У наведеному словесному поетичному образі концептуальну схему трансформовано шляхом лінгвокогнітивної операції спеціалізації в метафоричну концептуальну схему LIFE IS A STREAM, LIFE IS A FOUNTAIN. Концептуальний простір символічного англомовної поетичної драми "Земля бажання серця" ("The Land of Heart's Desire") репрезентований такими ключовими концептами буття як СМЕРТЬ, ЖИТТЯ, ЗЛО, ДОБРО, ЧАС. Ці концепти як складники концептуального простору символічного аналізованої англомовної поетичної драми є базовими і слугують розкриттю художнього концепту БАЖАННЯ. Художній концепт БАЖАННЯ домінує у концептуальному просторі символічного англомовної поетичної драми "Земля бажання серця", де знайшла своє втілення ірландська легенда, згідно з якою чарівні створіння, духи лісу забирали молодих наречених до Землі бажання серця [1]. Образна система як категоріальна ознака драматичності представлена, перш за все, персонажними образами – головною героїнею (Мері), її чоловіком (Шоном), свекрухою (Бріджет), святим отцем (Хартом) та казковими створіннями, котрі надають поетичній драмі містичності та загадковості. У п'єсі йдеться про те, як молода жінка, Мері, щойно одружившись з Шоном, починає розчаровуватися у своєму виборі. Свекруха постійно нарікає невістку за її недбалу вдачу, нетямучість та лінь. Священик виправдовує Мері, беручи до уваги її вік. Врешті-решт, Мері йде за покликанням свого серця до Землі затаєних бажань, тобто помирає. Художній концепт БАЖАННЯ осмислюється крізь призму концепту ЗЛО: "FATHER HART. Did but the lawless angels see that door / They would fall, slain by everlasting peace; / And when such angels knock upon our doors, / Who goes with them must drive through the same storm" [8]. Парадоксальне розуміння ангелів, не як добрих істот, а як створінь, що несуть вічний спокій, тобто смерть, прослідковується у наведеному поетичному уривку. Відтак, основою образного осмислення концепту ЗЛО, що експлікується тут мовними одиницями lawless angels, slain, слугує концептуальна схема EVIL IS AN ANGEL. Надалі ця схема трансформується та зазнає розширення EVIL IS A LAWLESS ANGEL. Ангел як неземна істота, у даному випадку беззаконне, зле створіння, здатне віднести людину до царства мертвих. Так, смерть асоціюється тут зі смятінням, бурєю, вічним спокоєм –everlasting peace, the same storm. Підґрунтям наведених словесних поетичних образів слугують конвенційні концептуальні схеми DEATH IS A NATURAL PHENOMENON, DEATH IS SLEEP. Концептуальну схему DEATH IS A NATURAL PHENOMENON спеціалізовано та розширено за рахунок епітету same – DEATH IS DESTRUCTIVE STORM. Концептуальна схема DEATH IS SLEEP зазнає конкретизації й розширення та відповідно набуває вигляду DEATH IS EVERLASTING PEACE. Художній концепт БАЖАННЯ осмислюється також у термінах концепту ЧАС: "THE CHILD: You shall go with me, newly-married bride, / And gaze upon a merrier multitude. / (White- armed Nuala, Aengus of the Birds, / Fiachra of the hurting foam, and him / Who is the ruler of the

Western Host, / Finvara, and their Land of Heart's Desire,) / Where beauty has no ebb, decay no flood, / But joy is wisdom, time an endless song. / I kiss you and the world begins to fade" [там само]. У наведеному поетичному уривку В. Б. Йейтс втілює ірландську легенду, про це свідчить використання міфічних імен таких як Фінвари, управителя Землі затаєних бажань тощо. Тут час асоціюється з нескінченною піснею, оскільки є необмеженим і недосяжним, краса не має меж і все сповнене радістю. Отже, основою образного осмислення концепту ЧАС, що есплікується тут мовними одиницями по ebb, decay no flood, time, endless song, слугує концептуальна схема TIME MOVES. Наведена схема зазнає спеціалізації, що веде до смислового розвитку концепту та може бути репрезентована як TIME IS A SONG. Надалі концептуальна схема TIME IS A SONG конкретизується за рахунок епітету endless і набуває вигляду TIME IS AN ENDLESS SONG. У словесному поетичному образі the world begins to fade метонімічному осмисленню піддаються сутності концептів ЖИТТЯ та СМЕРТЬ – WORLD stands for LIFE, FADE stands for DEATH. Себто життя уподібнюється світу, котрий починає згасати (досл. в'янути). Отже, концептуальний простір символічного англословної поетичної драми репрезентований, перш за все, такими художніми концептами, як ОЧИЩЕННЯ, ЧАС, ВІЧНЕ КОХАННЯ, БАЖАННЯ, КОХАННЯ. У свою чергу, ці художні концепти домінують у концептуальному просторі символічного англословної поетичної драми та відповідно структуровані ключовими концептами буття – ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ЗЛО, ДОБРО, ЧАС, ВІРА. Найбільша актуалізація вилучених художніх концептів прослідковується у текстових фрагментах, де реалізовано символічний пафос як емоційно-сміслового домінанта поетичного тексту. Характерним для концептуального простору символічного англословної поетичної драми є превалювання словесних поетичних образів-символів, підґрунтям яких слугують трансформовані конвенційні концептуальні схеми. Саме завдяки трансформації (когнітивних операцій розширення, спеціалізації та модифікації) утворюються індивідуально-авторські, оригінальні словесні поетичні образи.

ЛІТЕРАТУРА 1. Бауэр Вольфганг. Энциклопедия символов / Вольфганг Бауэр, Ирмтрауд Дюмоту, Сергиус Головин; [пер. с нем. Г. Гаева]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – 504 с. 2. Косарев А. Философия мира: Мифология и ее эвристическая значимость / А. Косарев. – СПб.: Университетская книга, 2000. – 304 с. 3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон; [пер. с англ.]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с. 4. Моклиця М. Основи літературознавства. Посібник для студентів / М. Моклиця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с. 5. Поспелов Г. Н. Введение в литературоведение / Г. Н. Поспелов. – М.: Высшая школа, 1976. – 422 с. 6. Yeats W. B. Purgatory / W. B. Yeats // The Modern Theater. – N.Y.: Doubleday Anchor Books. – 1971. – Vol.2. – P. 225 – 233. 7. Yeats W. B. The Hour Glass. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/etext/7448>. – Назва з титул. екрану. 8. Yeats W. B. The Land of Heart's Desire. – Режим доступу: <http://www.gutenberg.org/etext/15153>. – Назва з титул. екрану. 9. Yeats W. B. The Shadow Waters: A Dramatic Poem. – Режим доступу: <http://www.online-literature.com/yeats/798>. – Назва з титул. екрану.